УДК 141.5
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.5/60

Чишко К. О.
http://orcid.org/0000-0001-8810-7950
Харківський національний університет внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ ДОБРОЧЕСНОСТІ

У статті проаналізовано різні філософські періоди виникнення та розвитку змісту поняття «доброчесності», в результаті чого було сформовано наступні періодизацію: античний (VI ст. до н. е. – VI ст. н. е.) під час якого було сформовано чітке уявлення про доброчесність як моральну досконалість людини, а в античному праві ці уявлення знайшли відображення у процедурах перевірки здібностей і характеристик особи з метою встановлення її відповідності вимогам; середньовіччя (V–XIV століття), де розуміння доброчесності набуло релігійно-морального змісту та пов'язувалось зі справедливістю, самовдосконаленням, підпорядкуванням влади моральному і природно-правовому порядку, воно знайшло нормативне закріплення у визначенні обов'язків правителя та вимог до нього, а також правил щодо справедливого управління; відродження (XIV–XVI століття) – трактування доброчесності вийшло за межі морально-релігійної системи та почало розглядатись як здатність особи до самостійного мислення та самопізнання, ефективної діяльності й управління, у той час коли в правовій сфері посилювалося значення толерантності, політичної доцільності та врегулювання суспільних конфліктів; нового часу (XVII–XVIII століття), коли доброчесність набула нового соціально-політичного та правового змісту як здатність до самоконтролю та відповідальності, а також механізм обмеження свавільного здійснення влади; просвітництво (XVIII ст.), в цей період доброчесність осмислюється крізь призму універсальних принципів розуму, свободи, рівності, справедливості, толерантності та морального обов'язку та доктринальному закріпленні вказаних цінностей у деклараціях і кодексах; нової філософії (XIX ст.), що ознаменувався переосмисленням усталених моральних цінностей і сприяло розумінню доброчесності не як універсального набору якостей, а як результату особистісного самовизначення, самокритики та переоцінки моральних установок; сучасної філософії (XX–XXI століття) в якій доброчесність – це особиста відповідальність за власний вибір, складова справедливого суспільства, набута якість, що формується у межах професійної діяльності та соціальної активності особи, перетворюючись у стандарти службової діяльності.

Ключові слова: *доброчесність, публічна служба, публічне адміністрування, державні службовці, правила етичної поведінки, мораль, управління.*

Постановка проблеми. У сьогоднішніх реаліях доброчесність стала одною з основних засад функціонування та розвитку ряду ключових соціальних сфер, де все частіше з'являються вимоги щодо доброчесності як професійної характеристики або – вимоги щодо діяльності. При цьому доброчесність у різних сферах доброчесність трактується дещо по-різному, тобто її зміст буквально пристосовують до тієї чи іншої сфери, в залежності від ознак, які потребують легалізації. В такому випадку виникає ризик спотворення та/або штучної зміни змісту поняття «доброчесність», а в гіршому випадку – маніпулювання останнім для задоволення власних інтересів. Зазначене свідчить про необхідність докорінного вивчення генези доброчесності для встановлення істинного обсягу даного поняття у філософському вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст поняття «доброчесність» перманентно ставав темою наукових досліджень С. В. Бережної, О. Є. Висоцької, О. А. Гончаренко, В. В. Копєйчиков, В. В. Лях, М. Ю. Наума, В. С. Пазенока, О. А. Степанової, В. М. Шаповала, Ф. П. Шульженка і інших. Разом із тим, у всіх цих дослідженнях сутність зазначеного поняття висвітлювалась фрагментарно: з позиції лише ряду філософських

© Чишко К. О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

шкіл та/або в конкретний історичний період. Натомість формування об'єктивного уявлення про доброчесність як філософсько-правової категорії, обумовило необхідність звернутись до текстів таких філософів як Платон, Аристотель, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Ф. Ніцше та А. Макінтайр.

Постановка завдання. Метою статті є формування чіткого уявлення про розвиток поняття доброчесності крізь призму філософсько-правого розуміння.

Виклад основного матеріалу. Складність визначення конкретного періоду формування феномену доброчесності у філософському вимірі обумовлюється відсутністю документування численної кількості філософських поглядів, тому надалі буде представлена спроба систематизації останніх, де відправною точкою стане антична філософія (VI ст. до н. е. – VI ст. н. е.) та роздуми одного з найвідоміших її представників – Сократа, який обґрунтовував, що доброчесність – це знання добра, постійне моральне вдосконалення та розмислював над питанням чи можна навчитись доброчесності [1, с. 3–4]. Він зазначав, що особа яка приймає рішення стосовно інших людей повинна бути обізнана у розумінні добра, тобто бути доброчесною.

Платон вбачав тісний зв'язок між доброчесністю та справедливістю, але віддавав першій пріоритет, зауважуючи, що чесне суспільство не може існувати без доброчесності, яка у свою чергу потребує гармонії розуму та душі. Він також виділяв свого роду форми доброчесності, до яких відносив мудрість, мужність, розсудливість і справедливість, саме вони були. Цікаво, що схоже Платон казав і про державу, адже на його думку темпи та якість розвитку держави залежить саме від моральних якостей і інтелектуальних здібностей осіб, які нею управляють.

Тут доречно навести результати дослідження О. А. Гончаренка, який порівнюючи погляди на доброчесність у софістів і Платона (враховуючи протистояння їх філософських поглядів) зазначав, що «полемікою проти софістів Платон намагався відстояти низку важливих для філософії питань: для етики – питання про доброчесність як моральну досконаліть, безвідносне благо та знання...» [2, с. 27]. Водночас слід погодитись із О. А. Степановою, з приводу того, що в античній філософії доброчесність перш за все розглядалась як чеснота особистого розвитку [3, с. 263].

Під впливом античної філософії розвивалось і афінське право (VI–IV століття до н. е.). Окремі положення про сутність доброчесності знайшли відображення в афінському праві. Наприклад, перед призначенням особи на публічну службу кандидат на посаду повинен був пройти перевірку щодо відповідності встановленим вимогам. Щоправда така процедура була дещо специфічною, адже під час неї перевірялось: громадянське походження, виконання обов'язків перед державою, сплату податків і військову службу, а також ставлення до батьків. Кандидат на посаду мав підтвердити свої слова належними доказами, після чого будь-хто міг висунути проти нього обвинувачення. За результатами перевірки ухвалювалось рішення про можливість призначення кандидату на посаду. У разі успішного проходження особа повинна була скласти присягу чесно виконувати свої обов'язки, дотримуватися законів і не приймати подарунків за виконання службових повноважень. Таку перевірку можна вважати одною з ранніх спроб забезпечення доброчесності та відповідальності публічних посадовців. Паралельно виникла і рання модель підзвітності публічних службовців: після завершення повноважень вони повинні були звітувати про свою управлінську діяльність і використання публічних коштів [4]. Афінське право чітко встановлювало, що публічні службовці повинні були діяти в межах визначених законом повноважень, а їх діяльність підлягала контролю, тобто такі вимоги формувались під впливом поширення таких чеснот як доброчесність і справедливість.

У середньовічній філософії (V–XIV століття) більшість поглядів формувалось під впливом церкви, не виключенням стали і уявлення про доброчесність. Фома Аквінський «підкреслював, що доброчесність має божественний характер і полягає в слідуванні божественним заповідям. Людина відповідальна за свої вчинки перед Богом, тому доброчесність вимірюється її здатністю відповідати на божественний поклик» [5, с. 28], пов'язуючи її зі справедливістю як частиною концепції природного права [6, с. 27–28], де поєднувалась доброчесність, справедливість і право. Така концепція дозволяла розглядати закони не тільки як формальні правила поведінки, а як джерело морального порядку та справедливості, що і було покладено в основу римського права, зокрема під час його систематизації у Зводі законів цивільного права [7]. Можна навести і інший приклад – кодифікований акт, що мав назву «Сім частин», в якому саме друга частина присвячена положенням про повноваження та поведінку правителя, справедливість, доброчесність, а також підпорядкуванню влади закону [8, 24–60].

Одним із найвидатніших представників філософії епохи Відродження (XIII–XVI століття) був Нікколо Макіавеллі, переважна більшість праць якого була присвячена проблемам політичної влади, мистецтву управління державою та психології правителів. Тож не дивно, що доброчесність він розглядав як здатність правителя здобувати, утримувати й ефективно здійснювати владу в т. ч. за допомогою прийняття мудрих рішень [9, с. 101–102]. Яскравий зв'язок між цим історичним періодом розвитку філософії та правом прослідковується у наказом короля Франції Генріха IV 1598 року, що отримав назву Нантський едикт [10], де філософські ідеї того часу щодо толерантності, обмеження релігійного примусу та мирного співіснування отримали легальну форму.

Досліджуючи період філософії Нового часу (XVII–XVIII століття) С. В. Бережна зазначає, що «Томас Гоббс і Джон Локк внесли свій вклад у розуміння доброчесності через призму соціального контракту. Вони стверджували, що доброчесність виникає як необхідність для підтримання суспільного порядку, а не як внутрішня якість людини» [11, с. 102]. Також слід додати, що Томас Гоббс у своїй праці Левіафан розглядав доброчесність як здатність людини керувати власними бажаннями та протистояти внутрішнім вадам. Справжня доброчесність проявлялась не в боротьбі з недоліками інших, а насамперед у самоконтролі, поміркованості, справедливості та мужності. Вона не позбавляла життя людини труднощів і страждань, але допомагала зберігати моральну стійкість і не дозволяти обставинам або власним слабкостям визначати поведінку. Таким чином доброчесність – це постійна робота над собою, здатність протистояти спокусам і діяти відповідно до моральних принципів навіть у складних обставинах. Вказаний погляд досить вдало вписувався в концепцію миру суспільного порядку, договору та підпорядкування загальній владі [12]. Проте важливо уточнити, що остання в жодному разі не повинна була використовуватись проти народу, а тому повинна була мати відповідні обмеження, що яскраво продемонстровано в: Акті Хабеас корпус 1679 року [13], який відображає ідею про необхідність встановлення законодавчого обмеження владних повноважень публічних службовців із метою захисту прав, свобод і інтересів громадян; Біллі про права 1689 року [14], де встановлено вимоги щодо законності королівської влади.

В епоху Просвітництва (XVII–XIX століття) досить багато уваги приділялось правилам моральності, а також пошуку істинної сутності добра та зла, через різні форми останніх. Водночас «усі народи одностайні в тому, що доброчесним варто називати те, що корисне суспільству, що виступає загальним благом, а пороком – те, що шкодить йому» [15, с. 41]. Вольтер трансформував зміст доброчесності буквально відмовившись від її ототожнення з загальним суспільним благом, якого не існує. Він був впевнений, що все залежало від самої людини та природи, тобто природного закону (загально моральних принципів таких як справедливість, толерантність і гуманність) на основі якого повинно було бути розроблено позитивне законодавство. Ці погляди певною мірою було відображено в Декларації прав людини і громадянина Франції [16] яка була прийнята в 1789 року та закріпила принцип рівності (ст. 1) та законність здійснення публічної влади (ст. 6), а також право народу вимагати від будь-якої державної посадової особи звіту про діяльність її адміністрації (ст. 15) тощо.

Нова філософія (XIX ст.) дещо змінила природу доброчесності. На думку Фрідріха Ніцше, щастя чи доброчесність самі по собі не могли бути доказом істинності певного вчення. Істина не завжди визначалось як щось приємне, корисне чи безпечне для людини. Навпаки, пізнання могло змусити людину зіштовхнутись із неприємними фактами та/або ставити під сумнів власні переконання. Тому сила людини проявлялась у її здатності приймати правду, навіть коли вона суперечила особистим інтересам чи уявленням. У цьому контексті доброчесність пов'язана з чесністю перед собою та готовністю шукати істину, а не лише те, що здається зручним. Він закликав кожну людину досліджувати власний внутрішній світ і шукати в ньому свої справжні чесноти. Проте попереджував, що віра у власну доброчесність може легко перетворитися на самозаспокоєння та «чисте сумління». Тому важливо було не просто вважати себе доброчесним, а постійно перевіряти власні мотиви, переконання та вчинки. Справжня доброчесність передбачала самокритичність і готовність побачити власні недоліки. Отже, доброчесна людина – це не та, яка переконана у власній бездоганності, а та, яка має мужність шукати істину, навіть коли вона змушує переглянути саму себе [17, с. 39, 214].

Осмислення природи доброчесності продовжується і сьогодні в межах Сучасної філософії (XX–XXI століття). Жан-Поль Сартр розглядав доброчесність як вибір вільної людини та відповідальність за нього і його наслідки.

В такій позиції прослідковується індивідуальність доброчесності, що належить кожній людині, а не якийсь загальний соціальний шаблон [18, с. 132]. Жан-Франсуа Ліотар відносив доброчесність до моральних категорій, наголошуючи що її цінність є не більше за інші цінності [19, с. 72]. Для Аласдера Макінтайра доброчесність стала необхідною умовою досягнення справжнього людського блага, оскільки саме вона давала змогу розвивати практики, зберігати їхню моральну цінність і ставати кращою людиною [20, с. 181–203]. Такий підхід дозволив розглядати доброчесність не тільки як моральну чесноту, а і як професійну якість, що забезпечує належне виконання суспільно значущої професійної практики.

Висновки. Дослідження філософсько-правової основи розвитку доброчесності дозволяє охарактеризувати цей процес як достатньо тривалий та нестабільний, з огляду на зміну змісту, функціонального призначення та нормативного вираження доброчесності. Даний період можна поділити на такі періоди:

– античний (VI ст. до н. е. – VI ст. н. е.) під час якого було сформовано чітке уявлення про доброчесність як моральну досконалість людини та способу належного життя, заснованого на розумі, справедливості, розсудливості, самоконтролі та вмінні розрізняти добро та зло, а в античному праві ці уявлення знайшли відображення у процедурах перевірки здібностей і характеристик особи з метою встановлення її відповідності вимогам, а також контролю за діяльністю такої особи;

– середньовіччя (V–XIV століття), де розуміння доброчесності формувалось під впливом християнської філософії, набувши релігійно-морального змісту та пов'язувалось зі справедливістю, самовдосконаленням, підпорядкуванням влади моральному і природно-правовому порядку, воно знайшло нормативне закріплення у визначенні обов'язків правителя та вимог до нього, а також правил щодо справедливого управління;

– відродження (XIV–XVI століття) – трактування доброчесності вийшло за межі морально-релігійної системи та почало розглядатись як здатність особи до самостійного мислення та самопізнання, ефективної діяльності й управління, у той час коли в правовій сфері посилювалося значення толерантності, політичної доцільності та врегулювання суспільних конфліктів;

– нового часу (XVII–XVIII століття), коли доброчесність набула нового соціально-політичного та правового змісту як здатність до самоконтролю, відповідальності, виконання обов'язків, а також механізм обмеження свавільного здійснення влади, що призвело до утвердження інституту захисту особистої свободи та обмеження державної влади;

– просвітництво (XVIII ст.), в цей період доброчесність осмислюється крізь призму універсальних принципів розуму, свободи, рівності, справедливості, толерантності та морального обов'язку та доктринальному закріпленні вказаних цінностей у деклараціях і кодексах;

– нової філософії (XIX ст.), що ознаменувався переосмисленням усталених моральних цінностей і сприяло розумінню доброчесності не як універсального набору якостей, а як результату особистісного самовизначення, самокритики та переоцінки моральних установок, у результаті чого її зв'язок із правом набув переважно опосередкованого характеру через подальше критичне осмислення взаємозв'язку моралі, влади та суспільних норм;

– сучасної філософії (XX–XXI століття) в якій доброчесність – це особиста відповідальність за власний вибір, складова справедливого суспільства, набута якість, що формується у межах професійної діяльності та соціальної активності особи, перетворюючись у стандарти службової діяльності, правила етичної поведінки, а також вимог щодо підзвітності та доброчесності публічних службовців.

Між тим з'ясування філософсько-правового розуміння феномену доброчесності висвітлює зміст останньої однобічно, а тому в наступних дослідженнях доцільно розглянути її історико-правову генезу.

Список літератури:

1. The Dialogues of Plato. Oxford University Press Humphrey Milford, London, 1871. Vol. II. URL: https://onemorelibrary.com/index.php/ru/?option=com_djclassifieds&format=raw&view=download&task=download&fid=16153.

2. Гончаренко О. А. Філософія освіти – це не філософія? *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 32. С. 25–29. DOI: https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1020.

3. Степанова О. А. Ретроспективний аналіз доброчесності в античній філософсько-педагогічній думці. *Педагогічні науки*. 2005. № 40. С. 260–263.

4. The Athenian Constitution by Aristotle. URL: https://www.gutenberg.org/files/26095/26095-h/26095-h.htm#part55.

5. Висоцька О. Є. Доброчесність як важливий чинник формування ідентичності людини: концептуальні трансформації. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2024. № 4 (63). С. 25–29. DOI: https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315202.

6. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. Історія вчень про державу та право: курс лекцій / за заг. ред. В. В. Копєйчикова. К. : Юрінком Інтер, 1997. 192 с.

7. Corpus juris civilis. URL: https://dn760106.eu.archive.org/0/items/corpusjurisciv1l00krueuoft/corpusjurisciv1l00krueuoft.pdf.

8. Las Siete Partidas. URL: https://www.vicentellop.com/TEXTOS/alfonsoXsabio/las7partidas.pdf.

9. Machiavelli N. The prince. 111 p. URL: https://yeauganda.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/08/machiavelli-niccolo-the-prince-1985.pdf.

10. The Edict of Nantes With its Secret Articles and Brevets. URL: http://www.huguenot-museum-germany.com/huguenots/edicts/01-edict-nantes-1598-english.pdf.

11. Бережна С. В. Академічна доброчесність в професійній етиці вченого. *Освітній дискурс.* 2024. № 50 (7-9). С. 101–105. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.50(7-9)-15.

12. Hobbes T. Leviathan. URL: https://www.gutenberg.org/cache/epub/3207/pg3207-images.html#link2HCH0016.

13. Habeas Corpus Act. URL: https://www.legislation.gov.uk/aep/Cha2/31/2.

14. English Bill of Rights. URL: https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN00293/SN00293.pdf.

15. Шаповал В. М. Філософія права. Частина І «Історія філософсько-правових вчень». Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. 156 с.

16. Déclaration du 26 août 1789 des droits de l'homme et du citoyen. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000697056.

17. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі. Львів : Літопис, 2002. 320 с.

18. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія : навч. посіб. / В. В. Лях, В. С. Пазенок. Київ : Ваклер, 1996. 498 с.

19. Байнес К. Після філософії: кінець чи трансформація? Київ : Четверта хвиля, 2000. 432 с.

20. MacIntyre A. After virtue: a study in moral theory. University of Notre Dame Press Notre Dame, Indiana, 2007. 286 p. URL: https://epistemh.pbworks.com/f/4.+Macintyre.pdf.

Chyshko K. O. PHILOSOPHICAL AND LEGAL UNDERSTANDING OF THE PHENOMENON OF INTEGRITY

The article analyzes the various philosophical periods marking the emergence and evolution of the concept of «virtue,» resulting in the following periodization: Antiquity (6th century BC-6th century AD), during which a clear concept of virtue as human moral perfection was formed–concepts reflected in ancient law through procedures for assessing an individual's abilities and characteristics to determine their suitability; the Middle Ages (5th–14th centuries), when the understanding of virtue acquired a religious-moral dimension linked to justice, self-improvement, and the subordination of authority to moral and natural-law orders, finding normative expression in the definition of a ruler's duties and requirements, as well as rules for just governance; the Renaissance (14th–16th centuries), when the interpretation of virtue transcended the moral-religious framework to be viewed as an individual's capacity for independent thought, self-knowledge, effective action, and governance, coinciding with the growing importance in the legal sphere of tolerance, political expediency, and the resolution of social conflicts; the Early Modern period (17th–18th centuries), when virtue acquired new socio-political and legal meaning as a capacity for self-control and responsibility, as well as a mechanism for limiting the arbitrary exercise of power; and the Enlightenment (18th century), a period when virtue was conceptualized through the prism of universal principles – reason, freedom, equality, justice, tolerance, and moral duty – and these values were doctrinally enshrined in declarations and legal codes; of modern philosophy (19th century), marked by a rethinking of established moral values and a shift toward understanding virtue not as a universal set of qualities, but as the result of personal self-determination, self-criticism, and the re-evaluation of moral attitudes; and of contemporary philosophy (20th–21st centuries), in which virtue is viewed as personal responsibility for one's own choices and a component of a just society – an acquired quality shaped through an individual's professional and social activities, ultimately evolving into standards of professional conduct.

Keywords: *integrity, public service, public administration, civil servants, rules of ethical conduct, morality, management.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.11.2026